

Balčikonis Juozas (1885 kovo 25 Ėriškiuose, Panevėžio r., – 1969 vasario 5 Vilniuje; palaidotas Ėriškiuose), lietuvių kalbininkas, prof. (1944), Lietuvos MA narys (1946). 1905 baigė Panevėžio realinę gimnaziją, 1911 – Sankt Peterburgo u-tą (slavistikos specialybė). Balčikonio mokytojai buvo Aleksejus Šachmatovas, Sergejus Buličius, Aleksejus Sobolevskis, tačiau ypač didelį poveikį jam darė Eduardas Volteris. Dirbo lietuviškų laikraščių redakcijose Vilniuje. Mokytojavo Vilniuje, Voroneže. 1918–20 Panevėžio gimnazijos, 1920–24 Panevėžio mokytojų seminarijos direktorius. 1924–31 Vytauto Didžiojo u-to docentas. 1930 Švietimo ministerija Balčikoniu pavadė organizuoti „Lietuvių kalbos žodyno“ leidimą; 1930–52 šio žodyno vyriausiasis redaktorius. 1944–52 Lietuvių kalbos i-to direktorius. 1944–60 dėstė Vilniaus u-te; 1944–50 Lietuvių kalbos katedros vedėjas.

Daugiausia Balčikonis nusipelnė lietuvių leksikografijai. Perėmęs Kazimiero Būgos žodyno kartoteką (~617 500), Balčikonis organizavo sistemiską žodžių rinkimą iš spausdintų, rankraštinių lietuvių kalbos paminklų, ypač didelį dėmesį skyrė žodžių rinkimui iš gyvosios kalbos. Pradėjęs leisti žodyną, Būgos sukaupta medžiaga padidėjo beveik trigubai. Balčikonis nustatė žodyno pobūdį ir suredagavo t. 1 (1941), t. 2 (1947), t. 3, t. 4 (iki iš; pastarieji du tomai buvo perredaguoti). Nesutikęs su naujais žodyno redagavimo principais, Balčikonis pasitraukė iš žodyno redakcijos, tačiau ir toliau rūpinosi jo leidimu, pats rinko (iš savo gimtosios ir kitų tarmių užrašė keliolika tūkstančių žodžių) ir kitus skatino rinkti žodžius. Balčikonis buvo ir vienas „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (1954) redaktorių. Ugdė naują leksikografų pamainą. Prisidėjo prie lietuvių onomastikos duomenų rinkimo ir tvarkymo. Parašė studiją apie lietuvių vietovardžius, kilusius iš upių ir ežerų vardų (*LP* 7,1959). Recenzavo „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyną“ (*Klb.* 10, 1964).

Fotografuotiniu būdu išleido „1598 metų Merkelio Petkevičiaus katekizmą“ (Kaunas, 1939). Parengė rinkinius Motiejaus Valančiaus „Raštus“ (Kaunas, 1931), autorizuotą Jano Otrębskio „Lietuvių kalbos gramatikos“ (*Gramatyka języka litewskiego* 1–3, Warszawa, 1956–65) vertimą iš lenkų kalbos (neskelbta). Redagavo Michailo Petersono „Lietuvių kalbos apybraižą“ (*Очерк литовского языка*, Москва, 1955), su Jonu Kruopu ir Borisu Larinu – „Pirmąją lietuvių kalbos gramatiką. 1653 m.“ (1957).

Balčikonis buvo artimas Jono Jablonskio bendradarbis, aktyviausias ir ištikimiausias jo tradicijų puoselėtojas. Surinko ir išleido Jablonskio „Raštus“ (1–5, 1932–36; juose paskelbė ir Jablonskio biografinę apybraižą). Parašė straipsnių apie Kazimierą Jaunių, Kazimierą Būgą, Jurgį Šlapelį, lietuvių kalbą tyrinėjusius rusų kalbininkus. Dar studentas pradėjo rinkti lietuvių tautosaką. Ypač svarbus jo iš vienos dainininkės užrašytas rinkinys „Druskininkų dainos“ (1972). Bendrinės kalbos formavimuisi reikšmingi Balčikonio vertimai. Į lietuvių kalbą jis išvertė brolių Jacobo ir Wilhelmo Grimmų, Hanso Christiano Anderseno, Wilhelmo Hauffo, Charles Perrault pasakų, arabų pasakas „Tūkstantis ir viena naktis“, Jules Verne'o „Aplink Žemę per 80 dienų“, Jonathano Swifto „Guliverio keliones“. Daugelis Balčikonio vertimų išleista po keletą kartų. Į vertimo darbą Balčikonis įtraukdavo ir savo mokinius.

Svarbi Balčikonio pedagoginė veikla. Dėstydamas Lietuvos u-te ir ypač dabartinės lietuvių kalbos kursą skaitydamas Vilniaus u-te, Balčikonis išugdė gerų lietuvių kalbos specialistų.

R: *Rinkiniai raštai* 1–2 / Sudarė A. Pupkis, Vilnius, 1978–82. L: Žižiūnaitė V, Žukas V. Prof. J. Balčikonio bibliografija. *Klb.* 14, 1966; Palionis J., Senkus J. Juozas Balčikonis. *Klb.* 14, 1966; Urbas D. Apie J. Balčikonio vertimus. *Klb.* 14, 1966; Pupkis A., Mažiulis V. Juozas Balčikonis: [Iž. str.j. *Balčikonis J. Rinkiniai raštai* 1, Vilnius, 1978; Sabaliauskas A. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija* 2, Vilnius, 1982, p. 38–42; Vitkauskas V. *Juozas Balčikonis*, Kaunas, 1985; Ulvydas K. J. Balčikonio mokslinė, literatūrinė ir pedagoginė veikla. *LKK* 26, 1987; Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos istorija* 5: *Bendrinės kalbos iškilimas*, Vilnius, 1992, p. 314–317; Skardžius Pr. *Rinkiniai raštai* 2, Vilnius, 1997, p. 599–603; *Dėk žodį prie žodžio – turėsi žodyną. Atsiminimai apie kalbininką Juozą Balčikonį*. Vilnius, 2006; Schmalstieg W. R. A Note on Juozas Balčikonis' Contributions to Standardization of Lithuanian. *Lituanus* 27(4), 1981.

A. S.

Lietuvių kalbos enciklopedija, sudarė Kazys Morkūnas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008, p. 49–50.